

УДК 94(430)“15”

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.07>П. Котляров, канд. іст. наук
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ**МЕЛАНХТОНІВСЬКА РЕФОРМА ШКОЛИ ЕЙСЛЕБЕНА: ГУМАНІСТИЧНА ПАРАДИГМА**

У статті розглядається діяльність Філіпа Меланхтона по реформуванню шкільної освіти у Німеччині на початку XVI ст. на основі навчального плану для школи Ейслебену (1525 р.). Нами була здійснена спроба дослідити кілька важливих завдань, які ставив перед собою Меланхтон, щодо створення особливого навчального простору, де б виховання учнів ґрунтувалось на побожності й ученості (*pietas et eruditio*). Також необхідно було з'ясувати співвідношення релігійного та гуманістичних компонентів в навчальних планах, та які вимоги ставилися до викладачів у нових школах.

Було з'ясовано, що особливістю викладання релігійних дисциплін було те, що вони не були в переліку регулярних занять, викладалися лише у неділю, не передбачали жодного контролю, а методика навчання полягала в читанні і поясненні текстів учителем. Було доведено, що, по-перше, навчальний план є важливим для розуміння ідей молодого Меланхтона-гуманіста, який відмовився від колишньої церковної системи шкільної освіти й прагнув повернути школі притаманні їй функції: давати освіту і виховання. Тому гуманіст свідомо дистанціюється від упровадження традиційної теології і теології лютеранської. По-друге, Меланхтон в умовах розколотості за релігійними ознаками Німеччини намагався забезпечити школу від теологічних диспутів, та частково відокремити школу від церкви. Він передбачав обережну інтеграцію релігійного компоненту у шкільні плани: в обмеженому вигляді, з урахуванням умов розколотості за релігійними ознаками Німеччини. Проте, вважає гуманіст, навіть у обмеженій формі уроки релігії могли б поряд зі *studia*, забезпечити майбутнім урядовцям, чиновникам, управлінцям, учителям і пасторам необхідну частку *pietas*.

Також було з'ясовано, що важливе місце в педагогіці Меланхтон надавав індивідуальному підходу та врахуванню психологічних й інтелектуальних особливостей учнів, що можна вважати зародженням педагогічної психології.

Ключові слова: Філіп Меланхтон, шкільний план, освіта, Ейслебен, Реформація.

Загальний нагляд за школами та турбота про їх реформування стали особливим етапом у житті німецького гуманіста і реформатора Філіпа Меланхтона (1497 – 1560). Німецький дослідник Адольф фон Гарнак ще в кінці XIX ст. досить оригінально охарактеризував роль Меланхтона в німецькій освіті та протестантському русі: "Він урятував протестантизм для науки і науки для протестантизму" [6, s. 17]. Визначення цілком справедливе, особливо з огляду на постановку та вирішення реформатором двох основних завдань. Перше полягало у зближенні двох освітніх систем – шкільної та вищої, щоб полегшити перехід школяра від школи до університету. Університетські курси мали стати логічним продовженням попередньої шкільної програми. Друге завдання було набагато складнішим: реформатор прагнув створити особливий навчальний простір, де б виховання учнів ґрунтувалось на побожності й ученості (*pietas et eruditio*).

Нині існує велика кількість досліджень, присвячених реформуванню школи та педагогіці Філіпа Меланхтона [5, 10, 16, 17]. Однак не всі дослідницькі завдання можна зараз вважати розв'язаними. Особливо це стосується теорії і практики втілення Меланхтоном у педагогічних практиках таких важливих принципів, як *pietas et eruditio* – поєднання гуманістичних і релігійних ідей. Також необхідно з'ясувати їх співвідношення в навчальних планах. Важливою є і проблема еволюції уявлень Меланхтона щодо наповненості освітянських програм релігійним компонентом.

Напрями реформування школи та їх основні аспекти розкриває комплекс джерел, який складається зі створених Меланхтоном шкільних статутів, листування з магістрами та колегами, а також публічних промов, присвячених освіті та школам. Ми звернемо увагу на навчальний план школи Ейслебену, написаний Меланхтоном у 1525 р.

Ейслебенський навчальний шкільний план був знайдений літературним істориком і бібліотекарем Фрідріхом Лоренцом Гоффманом (Friedrich Lorenz Hoffmann, 1790–1871) серед фоліантів Гамбурзької міської бібліотеки. У 1865 р. шкільний план стараннями Ф. Гоффмана був опублікований під заголовком "Найдавніший із до сьогодні відомих шкільних планів для німецької школи (школа міста Ейслебену) 1525 р." [14]. Назва не зовсім відповідає дійсності, оскільки навчальний план для німецької школи не був планом для суто німецькомовної школи, але для існуючої в Ейслебені латинської школи. По-друге, не був цей план і найстарішим із відомих (*Der älteste, bis jetzt bekannte Lehrplan*), оскільки німецькі та латинські школи розпочинали свою

історію аж ніяк не в XVI ст. і для середньовічної школи було нормою мати розроблений під її специфіку *Lehrplan* (навчальний план).

Ідея створення навчального плану для школи Ейслебену, як і ідея реформування даної школи, виникла після Селянської війни (1524–1525), коли Меланхтон у ролі експерта був запрошений для розгляду селянських скарг. Свою думку гуманіст публічно виклав у невеликому трактаті "*Wider die artickel der Bawrschafft*" ("Проти селянських статей") [11], у якому, окрім аналізу селянських вимог, гуманіст червоною лінією проводить думку щодо необхідності надання освіти низам. Тому план для школи Ейслебену можна розглядати як логічне продовження політики Меланхтона у реформуванні освіти і як важливий крок з нівелювання соціального напруження. Про це автор заявляє в перших реченнях плану, запевняючи в його корисності і важливості для суспільства [15, s. 2].

Загалом, навчальний план для латинської школи Ейслебена є зовсім невеликим трактатом, що складається із двох частин. У першій міститься опис обов'язкових дисциплін з урахуванням поділу на три класи, а друга частина, є, по суті, панегириком графу Альбрехту Мансфельдському (1480–1560).

Похвала політичному діячу і володарю у шкільному статуті на перший погляд видається недоречною. Однак її присутність стає зрозумілою з огляду на певні обставини: по-перше, заслуга й ініціатива створення школи належала графам Мансфельдам [18, s. 71], по-друге, Меланхтон вважав за необхідне в реформуванні освіти поєднання потенцій світських і духовних інститутів. Цю ж ідею, як відомо, і це ми не раз підкреслювали, гаряче підтримував і обґрунтовував Мартін Лютер. В Ейслебені, завдяки активній позиції графа Мансфельдського, його підтримці освітянських ініціатив, складалася ідеальна, на думку Меланхтона, ситуація, коли можливо було досягти того, що не вдалося зробити поодиночі ні католицькій церкві, ні гуманістам. Саме цим можна пояснити панегиричну частину трактату.

Перш, ніж детально аналізувати документ, зауважимо, що головною ідеєю, або сутністю меланхтонівської концепції реформування освіти, було поєднання базових християнських цінностей зі світською ученістю. На думку гуманіста, це було необхідною умовою для формування шляхетних громадянських чеснот, без яких немислима в майбутньому діяльність на державній службі, у сфері освіти, а також на церковних поса-

дах [9, 12, 13]. Г. Штемпель, досліджуючи педагогічну діяльність Меланхтона, свого часу також відзначив, що у навчальній системі Меланхтона домінувало переконання, що навчання тільки тоді може мати успіх, коли буде пов'язане із благочестям [18, s. 75]. І це твердження цілком корелюється із теологічними уявленнями Меланхтона щодо свободи людської волі і можливості поліпшувати людське ество освітою.

Розглянемо навчальну програму усіх трьох класів. Як зазначає у шкільному плані Меланхтон, "перший клас – елементарний, де читають тексти з народних книжок, які для цього написані, і для цього годяться, а також містять сентенції. Підходить Педологія Мозеляна, байки Езопа і моральні дистихи Катона, які й прославили його ім'я, і Мімі Лаберія (Публілія Сира). Ці книги хлопчики вивчають, і вчитель їм пояснює їх" [15, s. 3].

У наступному – другому класі – програма ускладнювалася. До вивчення пропонувалися такі автори як Теренцій і Вергілій. На базі вивчення їх творчості удосконалювали граматику і поповнювали словниковий запас учнів [15, s. 3]. Окремо Меланхтон звернув увагу на корисність вивчення буколік авторів XIV–XVI ст., з огляду на те, що цей тип поезії "сумірний розумовим здібностям хлопчиків", а також вони (ці книги) "своїми оповідями, листами, віршами привчають до гарного стилю" [15, s. 4].

Третій клас у новій шкільній схемі Меланхтона виявився найбільш навантаженим. Тут уже було осучаснено діалектику і риторику, дисципліни, як зауважує Теобальд Ціглер, суттєво занедбані в середні віки, бо проповідь у середньовіччі відійшла на друге місце, поступившись граматиці [21, s. 26]. Діалектику і риторику викладали за новим підручником Еразма Роттердамського. Водночас навчання за його підручником передбачало ґрунтовну попередню підготовку, на що і звертає увагу Меланхтон: "Хто ж добре вивчить правила граматики, тому викладають діалектику і риторику за книгою Еразма *"De duplici soria"*. Тут варто звернути увагу на те, що цей трактат, повна назва якого *"De duplici soria regum ac verborum commentarii duo"*, призначався, власне, для викладання студентам в університетах [2]. Він вперше був опублікований у 1512 році і мав на меті навчити студентів, які вивчали діалектику "теорії аргументації". Для інтерпретації тексту Еразм як інструмент використовує топіку в силу чого його трактат поклав початок новому жанру літератури – *loci communes*.

З інших дисциплін, які варто вивчати у школі, Меланхтон виокремив історію та поетику. Думка, що прозвучала в його вступній промові *"De corrigendis adolescentiae studiis"* (1518) про підвищення статусу історії і поезії [3, p. 22], отримала у шкільному плані подальший розвиток. Гуманіст, вважаючи історію необхідною й органічною складовою навчання, рекомендував вивчати її за трактатами античних авторів – Тита Лівія, а також Гая Саллюстія Кріспа, оскільки роботи цих гідних мужів такі, що "приносять задоволення" [15, s. 4], а отже, будуть легко засвоюватися. Поезію Меланхтон рекомендував вивчати за творами Вергілія, Горация і "Метаморфозами" Овідія [15, s. 4]. Для удосконалення красномовства – промови Цицерона, хоч із застереженням – вибирати такі промови, у яких якомога менше "темних місць" [15, s. 4].

Окремо Меланхтон загострює увагу на вивченні учнями різноманітних стилів письма, самостійного складання віршів і промов про "одного із гідних мужів" [15, s. 4]. Особливу увагу він звертає на вміння написати лист, рекомендуючи вивчати мистецтво листування за Еразмом [15, s. 4]. Підкреслимо, що це була одна із навчальних новацій Меланхтона із відбитком європейського гуманістичного руху. Відроджені європейським Ренесансом античні практики вченого листування [20, s. 3] у нових умовах реформаційної Європи сприяли розширенню кордонів "Республіки вчених" (*"Respublica literaria"*) і по-

шуку взаєморозуміння в ідеологічно розколотих суспільствах. Навчати мистецтву листування Меланхтон рекомендував за зовсім новим підручником Еразма Роттердамського *"De conscribendis epistolis"* [4] 1522 року.

Дуже цікавими є поради щодо вивчення трактатів Цицерона: "Про обов'язки", "Про дружбу", "Про старість" (*Enarranda etiam Officia, De amicitia, De senectute*) [15, s. 4]. Цілком очевидно, що ці пізні твори Цицерона потрапили до списку рекомендованих для вивчення трактатів не випадково. Вочевидь, значною мірою це пов'язано з чеснотами, націленими на поліпшення моральних підвалин суспільства, які пропагує оратор. Громадянський обов'язок, служіння державі, дотримання добрих стосунків у суспільстві, як і вміння підвищувати свій культурний рівень, – Меланхтон буде культивувати в різних формах своєї педагогічної діяльності. Певним дисонансом звучить трактат "Про старість", який ніби зовсім не на часі для учнів третього класу. Однак зміст твору прояснює логіку Меланхтона. У трактаті йдеться про цінність мудрості людей похилого віку в політиці, побуті і релігії. І це стає ще одним ключем, що розкриває завдання нової школи: поєднання світської вченості, християнських принципів і базових загальнолюдських цінностей.

Низка рекомендацій стосувалася вивчення мови – "серця" гуманізму. Меланхтон пропонує вивчати давні мови із третього класу тим "...хто покаже свої тверді знання в латинській мові і виявить свої здібності, [той] починає вчити основи грецької за допомогою підручника граматики Еколампадія, і також за діалогами Лукіана, потім по черзі – Гесіода і Гомера. Деякі ж [учні. – П. К.], що доклали до цього зусиль, почнуть вивчати єврейську мову" [15, s. 5]. Меланхтон звертає увагу на те, щоб дітям викладали новий матеріал з урахуванням їхньої здатності до засвоєння і лише після того, як учень здолає чергову сходинку. Гуманіст закликає вчителів у кожному випадку брати до уваги особливості кожної дитини і не форсувати навчання, виявляти гнучкість: *"sensim per gradus quosdam"*. Ця думка буде рефреном звучати і в подальших рекомендаціях та інструкціях, оскільки перевантаження, на його думку, шкоді, адже відбиває саму цікавість до вивчення мов і "не приносить бажаної користі" [19].

Подібним чином Меланхтон радив підходити до навчання математики. "Було б бажано, якби викладали не тільки мистецтва, але також і математику, і все коло мистецтв. [...] Якщо в одному предметі [учень] досягає успіху, то переходить до математики" [15, s. 5].

Одночасно гуманіст у документі піднімає ще одну важливу проблему. Він говорить: "Працю вивчення такого розмаїття мов і текстів, звалених [на учнів], слід полегшувати згідно з порядком і розсудливістю. Тягар цей буде непосильним учню, якщо починати вчити його грецькій і єврейській до того, як він добре просунеться в латині" [15, s. 5]. Засвоєння учнем матеріалу стає головною умовою для переведення до наступного класу. Наведена цитата свідчить про розуміння Меланхтоном зростання ролі вчителя, який повинен мати педагогічну ерудицію і компетентність у розподіленні навантаження з урахуванням психофізичних даних дитини. Усього через рік у шкільному плані Нюрнбергу Меланхтон знову зверне на це увагу, наголошуючи, що до кожного учня має бути індивідуальний підхід, бо хтось не може правильно побудувати промову, а у когось відсутні здібності до написання віршів [15, s. 9-10]. Відтак у реформованій школі на педагога покладено обов'язок слідкувати за навантаженням, а воно, судячи по документу, було персональним.

Загалом же навчальний план дає підстави говорити про посилення вимог до викладачів, а також про формування образу вчителя нового часу та зародження педагогічної психології, або як її ще називають – шкільної психології [1, с. 3]. Важливе місце в новій педагогіці Меланхтон надавав індивідуальному підходу та враху-

ванню психофізичних й інтелектуальних особливостей учнів. Цей підхід, на що ще не раз звернемо увагу, складатиме підвалину меланхтонівської педагогіки.

Як же викладали предмети, прямо пов'язані з теологією? Не секрет, що Мартін Лютер планував створити таку школу, яка б закріпила завоювання Реформації, у якій школярі б стали "...насінням і джерелом церкви" [8, s. 223]. У відомій промові від 1520 р. "До християнського дворянства німецької нації" ("An den christlichen Adel deutscher Nation") Лютер, критикуючи ідею поділу суспільства на духовенство та мирян, проводить ідею, що всі християни "царствене священство" ("Ihr seid ein königlich Priestertum und ein priesterlich Königreich" [7, s. 164-165], а тому всі рівні і всі належать до духовного стану завдяки хрещенню. Тому Лютер пропонує у школах й університетах зробити обов'язковим щоденне вивчення Святого Письма: "Насамперед у вищих і початкових школах перевагу слід надавати ординарним лекціям зі Святого Письма, а для дітей – за Євангелієм. І нехай допоможе Господь, щоб у кожному місті [поряд із школами для хлопчиків] була б відкрита школа і для дівчаток, у якій по годині на день їм читали б Євангеліє чи німецькою мовою, чи латиною. ... чи не краще було б, якби кожен християнин дев'яти або десяти років від роду знав усе святе Євангеліє, у якому йдеться про його покликання і життя?" [7, s. 416]. Аргументація щодо необхідності вивчення Святого Письма у школі по-лютерівськи грубувата і позбавлена софістичних риторичних фігур: "Навчають же пряхи та швачки дочок із дитячих років своєму ремеслу" [7, s. 416].

Враховуючи позицію Лютера, варто було б чекати, що релігійний компонент становив би лівову частку в Ейслебенському шкільному плані. Що ж рекомендує Меланхтон як теолог лютеранської церкви, друга людина в реформаційному русі Німеччини? По-перше, він зазначає: "І як навчав Бог у 6 розділі Повторення Закону, так вільно [виділено. – П. К] будемо навчати релігії" [15, s. 5].

Що означає "вільно (liberos) навчати релігії" Меланхтон пояснює наступним реченням: "Один день на тиждень, недільний день, нехай буде присвячений вивченню священних текстів. І вчитель нехай пояснює усій школі або одного з Євангелістів, або послань Павла, або Приповістей Соломона" [15, s. 5].

Виявляється, що біблійні уроки в переліку регулярних занять, по суті, відсутні. Вивчення Біблії рекомендується здійснювати в неділю, у вихідний день, а методика навчання полягала в читанні і поясненні текстів учителем. Меланхтон не передбачає тут будь-якого контролю, не кажучи вже про його жорстку форму. Відсутній і поділ на класи при слуханні Біблії. Єдина рекомендація стосується того, що школярі мають після лекцій по Біблії знати напам'ять недільні молитви, Апостольський символ віри, Десять заповідей, обрані Псалми та деякі інші місця Писання [15, s. 5].

Отже, Меланхтон пропонує уроки релігії, які можна назвати Законом Божим (Religionsunterricht) як не обов'язкові і більш схожі на тривіальні недільні богослужіння (heiligen Dinge). Меланхтон жодним чином не говорить про те, що уроки Закону Божого необхідно вводити у шкільні плани Ейслебена. Лише в неділю, у вихідний день, до того ж учитель (praeseptor), а не пастор, мав читати біблійні тексти для всієї школи. Тексти підбирали нескладні для розуміння і такі, які б не викликали теологічних суперечок [15, s. 5].

Із поданого джерела можна зробити висновок, що не переобтяжений теологічними заняттями план навчання Меланхтона, де більше чувся голос гуманіста, ніж реформатора, дисонує із планами Мартіна Лютера, які передбачали у вищих і нижчих школах обов'язкове вивчення Святого Письма на регулярних щоденних лекціях [7, s. 416]. Дисонує план і з попередніми ідеями Меланхтона щодо необхідності об'єднання pietas et eruditio.

Можна так пояснити цю колізію. Шкільний навчальний план Ейслебену є перш за все важливим для розуміння ідей молодого Меланхтона-гуманіста щодо наповнення навчальної програми, у якій він відмовляється від колишньої церковної системи шкільної освіти. Водночас гуманіст не ставить своїм завданням вносити до обов'язкового вивчення курс уроків релігії в лютеранському розумінні. Меланхтон в гуманістичному дусі прагне повернути школі як інституції притаманні їй функції: давати освіту і виховання. На цьому шляху Меланхтон свідомо дистанціюється від упровадження традиційної теології і теології лютеранської. Він залишає певний релігійний елемент, що повинен був виховувати в учнів pietas.

Другим можливим поясненням є тодішня суспільно-релігійна ситуація. Меланхтон як свідок селянської війни, гарячих теологічних суперечок перших років Реформації, розколу суспільства і церкви намагався забезпечити школу від теологічних диспутів, хоча б трохи відокремити школу від церкви. Він передбачав обережну інтеграцію релігійного компоненту у шкільні плани: в обмеженому вигляді, з урахуванням умов розколотої за релігійними ознаками Німеччини. Проте навіть у такій формі, на думку Меланхтона, уроки релігії могли б поряд зі studia, забезпечити майбутнім урядовцям, чиновникам, управлінцям, учителям і пасторам необхідну частку pietas.

Список використаних джерел:

1. Столяренко Л.Д. Педагогическая психология / Л. Д. Столяренко. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – С. 3.
2. Callahan V. "The De Copia: The Bounteous Horn" / V. Callahan // Essays on the Work of Erasmus. – New Haven: Yale University Press, 1978. – P. 99-109.
3. Corpus Reformatorum. Vol. XI / Ed. Carolus Gottlieb Bretschneider. – Halle: C.A. Schwetschke, 1843. – 539 p.
4. Erasmus von Rotterdam. De conscribendis epistolis, 1522 // Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami / Erasmus von Rotterdam. – Amsterdam: Elsevier, 1971. – P. 153-579.
5. Greschat M. Philipp Melanchthon. Theologe, Pädagoge und Humanist / M. Greschat. – Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus, 2010. – 207 s.
6. Harnack A. Philipp Melanchthon. Rede bei der Feier zum vierhundertjährigen Gedächtnis der Geburt Philipp Melanchthons gehalten in der Aula der Königlichen Friedrich-Wilhelms-Universität in Berlin am 16. Februar / A. Harnack. – Berlin: Kurt Nowak, 1897. – 22 s.
7. Luther M. An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung / Martin Luther // Luthers Werke. Bd. 1. – Berlin: Walter de Gruyter, 1966. – S. 362-421.
8. Luther M. Dr. Padagogische Schriften. Bd. 1. / Dr. Martin Luther. – Wien und Leipzig: Ferdinand Hirt, Kgl. Univ. u. Verlagsbuchhandlg, 1884. – 587 s.
9. Luther M. Unterricht der Visitatoren (1528) / Martin Luther // WA. Vol. 26. – Weimar: Böhlau, 1909. – P. 175-240.
10. Melanchthon in seinen Schülern / Hg. von Heinz Scheible. – Wiesbaden: Harrassowitz, 1997. – 587 s.
11. Melanchthon P. Widder die artickel der Bauernschafft // Stupperich R. Melanchthons Werke in Auswahl. B. I. – Gütersloh: C. Bertelsmann, 1951. – S. 190-211.
12. Melanchthon P. De Arstronomia et Geographia (1536) // Corpus Reformatorum. Vol. XI / Ed. Carolus Gottlieb Bretschneider. – Halle: C.A. Schwetschke, 1843. – P. 292-298.
13. Melanchthon P. De ordine discendi (1531) // Corpus Reformatorum. Vol. XI / Ed. Carolus Gottlieb Bretschneider. – Halle: C.A. Schwetschke, 1843. – P. 209-214.
14. Melanchthon P. Der älteste bis jetzt bekannte Lehrplan für eine deutsche Schule (die Schule der Stadt Eisleben) im Jahre 1525, aufgefunden und nach dem Originaldrucke nebst einigen Bemerkungen herausgegeben von Friedrich Lorenz Hoffmann / Philipp Melanchthon. – Hamburg: Perthes-Besser und Mauke, 1865. – 32 s.
15. Melanchthon P. Lehrplan für die Schule der Stadt Eisleben // Hartfelder K. Melanchthoniana Paedagogica. Eine Ergänzung zu den Werken Melanchthons im Corpus Reformatorum / K. Hartfelder. – Leipzig: B.G. Teubner, 1892. – P. 1-6.
16. Scheible H. Die Reform von Schule und Universität in der Reformationszeit / Heinz Scheible // Lutherjahrbuch. – 1999. – No. 66. – S. 237-262.
17. Schwab H. Philipp Melanchthon. Der Lehrer Deutschlands. Ein biographisches Lesebuch / H. Schwab. – München: Dt. Taschenbuch-Verl., 1997. – 282 s.
18. Stempel H.-A. Melanchthons pädagogisches Wirken / H.-A. Stempel. – Bielefeld: Luther-Verlag, 1979. – 224 p.
19. Supplementa Melanchthoniana. Werke Philipp Melanchthons, die im Corpus Reformatorum vermisst werden. Vol. VI, B. 1. – Leipzig: Melanchthon-Kommission des Vereins für Reformationsgeschichte, 1912-1926. – P. 368-375.
20. Viertel A. Die Wiederauffindung von Ciceros Briefen durch Petrarca. Eine philologischkritische Untersuchung / A. Viertel. – Königsberg: Hartung, 1879 – 44 s.

21. Ziegler T. Geschichte der Pädagogik / Theobald Ziegler. – München: Beck, 2014. – 432 s.

References

1. BRETSCHEIDER, C. G. (ed.) (1843) *Corpus Reformatorum*. Vol. XI. Halle: C.A. Schwetschke.
2. CALLAHAN, V. (1978) The De Copia: The Bounteous Horn. In: *Essays on the Work of Erasmus*. New Haven: Yale University Press, p. 99-109.
3. CLEMEN, O. (ed.) (1926) *Supplementa Melanchthoniana. Werke Philipp Melancthon's, die im Corpus Reformatorum vermisst werden*. Vol. VI, B. 1. Leipzig: Melanchthon-Kommission des Vereins für Reformationsgeschichte.
4. ERASMUS VON ROTTERDAM (1971) De conscribendis epistolis, 1522. In: *Opera omnia Desiderii Erasmi Roterodami*. Amsterdam: Elsevier, 1971, S. 153-579.
5. GRESCHAT, M. (2010) *Philipp Melanchthon. Theologe, Pädagoge und Humanist*. Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus.
6. HARNACK, A. (1897) *Philipp Melanchthon. Rede bei der Feier zum vierhundertjährigen Gedächtnis der Geburt Philipp Melancthon's gehalten in der Aula der Königlich Friedrich-Wilhelms-Universität in Berlin am 16. Februar*. Berlin: Kurt Nowak.
7. LUTHER, M. (1884) *Dr. Padagogische Schriften*. Bd. 1. Wien und Leipzig: Ferdinand Hirt, Kgl. Univ. u. Verlagsbuchhandlg.
8. LUTHER, M. (1909) Unterricht der Visitatoren (1528). In: *WA*. Vol. 26. Weimar: Böhlau, pp. 175-240.
9. LUTHER, M. (1966) An den christlichen Adel deutscher Nation von des christlichen Standes Besserung. In: *Luthers Werke*. Bd. 1. Berlin: Walter de Gruyter, S. 362-421.
10. MELANCHTHON, P. (1843) De Arstronomia et Geographia (1536). In: *Corpus Reformatorum*. Vol. XI. Halle: C.A. Schwetschke, p. 292-298.

11. MELANCHTHON, P. (1843) De ordine discendi (1531). In: *Corpus Reformatorum*. Vol. XI. Halle: C.A. Schwetschke, p. 209-214.
12. MELANCHTHON, P. (1865) *Der älteste bis jetzt bekannte Lehrplan für eine deutsche Schule (die Schule der Stadt Eisleben) im Jahre 1525, aufgefunden und nach dem Originaldrucke nebst einigen Bemerkungen herausgegeben von Friedrich Lorenz Hoffmann*. Hamburg: Perthes-Besser und Mauke.
13. MELANCHTHON, P. (1892) Lehrplan für die Schule der Stadt Eisleben. In: Hartfelder K. *Melancthoniana Paedagogica. Eine Ergänzung zu den Werken Melancthon's im Corpus Reformatorum*. Leipzig: B.G. Teubner, p. 1-6.
14. MELANCHTHON, P. (1951) Widder die artickel der Bauernschaft. In: Stupperich R. *Melancthon's Werke in Auswahl*. B. I. Gütersloh: C. Bertelsmann, S. 190-211.
15. SCHEIBLE, H. (1997) *Melancthon in seinen Schülern*. Wiesbaden: Harrassowitz.
16. SCHEIBLE, H. (1999) Die Reform von Schule und Universität in der Reformationszeit. *Lutherjahrbuch*. No. 66, S. 237-262.
17. SCHWAB, H. (1997) *Philipp Melanchthon. Der Lehrer Deutschlands. Ein biographisches Lesebuch*. München: Dt. Taschenbuch-Verl.
18. STEMPLE, H.-A. (1979) *Melancthon's pädagogisches Wirken*. Bielefeld: Luther-Verlag.
19. STOLIARENKO, L.D. (2003) *Pedagogicheskaja psichologija*. Rostov-na-Donu: Feniks.
20. VIETTEL, A. (1879) *Die Wiederauffindung von Ciceros Briefen durch Petrarca. Eine philologischkritische Untersuchung*. Königsberg: Hartung.
21. ZIEGLER, T. (2014) *Geschichte der Pädagogik*. München: Beck.

Надійшла до редколегії 21.03.17

P. Kotliarov, PhD in History

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE MELANCHTHONIAN SCHOOL REFORM: A HUMANIST PARADIGM

In this paper, we focused on the plan for the school of Eisleben (1525) by Philipp Melanchthon, which reveals the main trends of the Melanchthonian school reform in the early 16th century. We have outlined several important tasks set by Melanchthon to create a special educational space based on pietas and erudition. It is important also to clarify correlation between religious and Humanist elements in school plans and to highlight requirements for teachers in the newly founded schools.

As we have found out, religious studies were scheduled only for for Sunday. Students were not expected to pass any tests; they only had to listen to the teacher's explications.

It was shown that, firstly, this school plan is essential for understanding of the young Melanchthon-humanist's ideas, who renounced the former church school system and tried to restore inherent to school functions: to provide education and ethical upbringing. This is why the humanist take distance from theology – as from a Catholic one, so from a Lutheran.

Secondly, Melanchthon tried to protect school from theological disputes, which were inevitable in confessional heterogenic Germany. This is why it was important to separate school from church. Melanchthon envisaged a careful integration of the religious component in school plans. The humanist supposed that this reduced religious lessons were provide future politicians, officials, teachers and pastors with pietas alongside studia.

Melanchthon also assigned an important place to an individual approach to education and upbringing of students, which would take into consideration their psychophysical and intellectual peculiarities. In our opinion, it can be regarded as beginnings of the pedagogical psychology.

Key words: Philipp Melanchthon, school plan, education, Eisleben, the Reformation.

УДК 94(470+571)“14/15”:929.731

<https://doi.org/10.17721/1728-2640.2017.133.2.08>

А. Лукашенко, канд. іст. наук, доц.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

БОГООБРАНІСТЬ ГОСУДАРЯ ТА ЙОГО ФУНКЦІЇ В ІДЕОЛОГІЧНИХ ДИСКУСІЯХ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ (КІН. XV–XVI СТ.)

В статті з'ясовано передумови формування державної концепції "Москва-третій Рим", здійснено аналіз творів російських гуманістів на предмет місця і значення государя у виконанні месіанської ролі держави в межах концепції "Москва – третій Рим". Встановлено внесок у розвиток гуманістичної думки наступних діячів: Ф. Карпова, Ф. Куріцина, І. Грозного, А. Курбського, І. Пересєєтова. Визначено, що точка зору гуманістів здебільшого ґрунтувалася на засадах справедливості, порядку, яких правитель часто повинен був досягати непопулярними жорстокими методами управління, але не сваволею. Месіанські функції царя віддзеркалювали постать Бога, яка сприймалася на теренах Російської держави як справедлива, караюча. Встановлено спільне та відмінне між інститутом імператорської влади в Візантійській імперії та інститутом царської влади на теренах Московської держави. На теренах Візантії постать імператора ніколи не була непогрішимою, обожествлялася лише посада, діяльність можновладця піддавалася критиці. Сваволі імператора не можливо було очікувати і в силу римської правової традиції, яка стала фундаментом християнської держави. На теренах же Російської держави утвердилось месіанське розуміння влади государя, який фактично став непогрішним і правив на власний розсуд. В статті застосовано такі методи дослідження як: історико-хронологічний, ретроспективний, порівняльний, метод аналізу та синтезу.

Ключові слова: ідеологічні дискусії, російський гуманізм, "Москва-третій Рим", сакральний тип державної влади, месіанство.

Кінець XV ст. ознаменував початок нової епохи на теренах Північно-Східної Європи. Так в 1492 році кінець світу не відбувся і виникла нагальна потреба пояснити причини і сенс подальшого буття православної держави. Тому не дивним є формування державної концепції "Мо-

сква – третій Рим", в якій на Російську державу покладається велика православна місія. Саме в зв'язку з цим у суспільстві виникають дискусії щодо статусу, ролі царя у виконанні місії і методів його діяльності. У означений в статті період релігійні ідеї впливають на політичні і на-